

نگاهی به وضعیت دین و جمعیت ایران در نیم قرن اخیر

الهام فتاحی

* مقدمه

بین دین و اعتقادات مذهبی و زندگی اجتماعی انسان رابطه‌ی مستقیمی وجود دارد. اهمیت دین در حدی است که مضامین و مفاهیم آن در سبک زندگی انسان اثرگذار است. دین بر شاخص‌های مختلف اجتماعی از جمله رشد جمعیت تأثیر می‌گذارد. سرزمین پهناور ایران با تاریخچه‌ای بسیار کهن در ادوار مختلف تاریخی دین‌های مختلفی را تجربه نموده است. به بیانی دیگر، تاریخ ایران آکنده از اختلاط و اتفاق میان عقاید و آرا و دین و دولت است. به عبارتی سرزمین ایران در طول تاریخ دارای جمعیت‌ها، نژادها و حکومت‌های متعددی بوده است که برخی از آن‌ها مهاجرین یا مهاجمینی از سرزمین‌های دیگر بوده‌اند. مردم ایران قبل از اسلام، ادیانی مانند زرتشت، مانوی و ... نیز داشته‌اند و بعد از آمدن اسلام هم مسلمان بوده‌اند. آخرین دینی که به ایران وارد شده، دین اسلام بوده است. به این ترتیب پس از تشکیل دولت صفویان همواره «تشیع» آیین رسمی ایران بوده است.

بر اساس اصل دوازدهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، «دین رسمی ایران اسلام و مذهب اثنی عشری است. این اصل الی‌الابد غیر قابل تغییر است و مذاهب دیگر

اسلامی اعم از حنفی، شافعی، مالکی، حنبلی و زیدی دارای احترام کامل می‌باشند و پیروان این مذاهب در انجام مراسم مذهبی، طبق فقه خودشان آزادند و در تعلیم و تربیت دینی و احوال شخصیه (ازدواج، طلاق، ارث و وصیت) و دعاوی مربوط به آن در دادگاه‌ها رسمیت دارند و در هر منطقه‌ای که پیروان هر یک از این مذاهب اکثریت داشته باشند، مقررات محلی در حدود اختیارات شوراها بر طبق آن مذهب خواهد بود، با حفظ حقوق پیروان سایر مذاهب». بر اساس اصل سیزدهم همین قانون «ایرانیان زرتشتی، کلیمی و مسیحی تنها اقلیت‌های دینی شناخته می‌شوند که در حدود قانون در انجام مراسم دینی خود آزادند و در احوال شخصیه و تعلیمات دینی بر طبق آیین خود عمل می‌کنند».

بنا بر این در ایران غیر از اسلام، سه دین دیگر وجود دارد که جزو اقلیت‌های دینی بوده و به رسمیت شناخته شده‌اند. این ادیان عبارت‌اند از: زرتشتیان، کلیمیان، مسیحیان.

یکی از منابع مهم تولید داده در مورد دین در ایران نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن می‌باشد. بدیهی است از طریق این اطلاع می‌توان توزیع جمعیت را بر حسب دین به دست آورد. از دیگر کاربردهای اطلاعات

دین بررسی موضوعات اجتماعی و جمعیتی بر حسب ادیان است. علاوه بر این آگاهی از تعداد جمعیت ادیان، ابزار نیرومندی برای برنامه‌ریزی در مسائل سیاسی است. به‌عنوان مثال به‌منظور تعیین تعداد نمایندگان اقلیت‌ها در مجلس شورای اسلامی با استفاده از نتایج سرشماری‌ها در مورد تعداد جمعیت به تفکیک ادیان قابل حصول است.

لذا نویسنده در این مختصر سعی می‌نماید تا با استفاده از نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن، روند تغییرات جمعیتی ایران از حیث دین را طی نیم قرن اخیر به تصویر بکشد.

* مروری بر وضعیت دین مردم ایران در نیم قرن اخیر

از آنجایی که در ایران آمار ثبتی رسمی در این خصوص وجود ندارد فقط می‌توان از سری زمانی این اطلاع برای ارزیابی در سطوح کلان جغرافیایی استفاده نمود.

در حال حاضر، مناسب‌ترین منبع آماری برای بررسی جمعیت کشور بر حسب دین، نتایج حاصل از سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن است. نتایج حاصل از مطالعه و بررسی سرشماری‌های ایران از سال‌های

الهام فتاحی دانشجوی دکترای جمعیت‌شناسی و رئیس گروه آمارهای جمعیت و سلامت دفتر آمارهای جمعیت، نیروی کار و سرشماری مرکز آمار ایران است.

۱۳۳۵ تا ۱۳۹۰ نشان می‌دهد که در تمام این سرشماری‌ها اطلاعات راجع به دین جمع‌آوری شده، اما چگونگی جدول‌گیری داده‌ها و تعداد جداول به تفکیک دین متفاوت بوده است.

همان‌گونه که در جدول ۱ اشاره شده است پرسش دین در تمام سرشماری‌ها به شکل یکسانی طراحی نشده و در طول سال‌های مختلف تفاوت‌هایی ملاحظه می‌شود.

علی‌رغم تغییراتی که در نحوه‌ی طراحی پرسش دین در سرشماری‌های ایران به وجود آمده، بالغ بر ۹۷ درصد جمعیت ایران را

مسلمانان تشکیل داده‌اند. جمعیت کشور برحسب دین طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۰ در جدول ۲ مشاهده می‌شود.

سهم اقلیت‌های دینی در جمعیت کشور از سال ۱۳۳۵ تاکنون همواره رشد منفی داشته است. علت کاهش نسبی جمعیت اقلیت‌های دینی از یک طرف به دلیل پایین بودن رشد جمعیت در بین اقلیت‌ها نسبت به مسلمانان و از طرف دیگر بالا بودن نسبت مهاجرت به خارج از کشور در بین این گروه می‌باشد. در جمعیت زرتشتی‌ها در سال ۱۳۶۵ در مقایسه

با سال‌های ۱۳۵۵ و ۱۳۷۵ افزایش غیر طبیعی مشاهده می‌شود که بر اساس بررسی‌های انجام گرفته خطایی بوده که در استخراج نتایج در مواردی وارد سیستم شده است.

رشد منفی سهم جمعیت کلیمیان از جمعیت کشور در مقایسه با سایر اقلیت‌ها شدیدتر بوده است به طوری که سهم کلیمیان کشور از ۰/۳۴ درصد در سال ۱۳۳۵ به ۰/۱ درصد در سال ۱۳۹۰ رسیده است. میزان کاهش جمعیت کلیمیان مانند مسیحیان در سال‌های بعد از

جدول ۱- مقایسه‌ی پرسش (اقلام) دین در سرشماری‌های ایران

۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	۱۳۵۵	۱۳۴۵
دین: مسلمان مسیحی: آشوری یا کلدانی ارمنی سایر مسیحیان کلیمی زرتشتی سایر	دین: مسلمان مسیحی: آشوری یا کلدانی ارمنی سایر مسیحیان کلیمی زرتشتی سایر	دین: مسلمان زرتشتی مسیحی کلیمی سایر	دین و مذهب: مسلمان زرتشتی کلیمی مسیحی آشوری و کلدانی مسیحی ارمنی سایر مسیحیان سایر	دین و مذهب: مسلمان کلیمی زرتشتی مسیحی: ارمنی آشوری سایر دیگر ادیان	دین و مذهب: مسلمان کلیمی زرتشتی ارمنی آشوری سایر مسیحیان سایر ادیان اظهار نشده

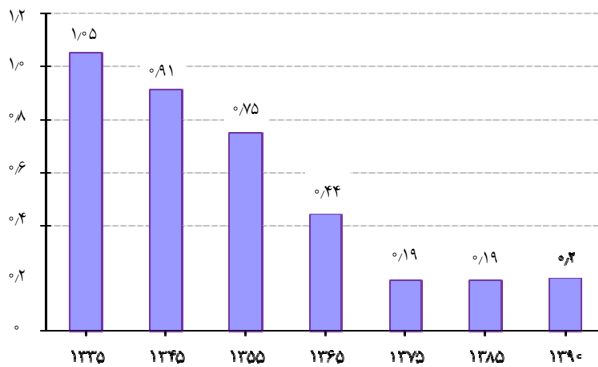
جدول ۲- توزیع نسبی جمعیت برحسب دین برحسب نقاط شهری و روستایی: ۱۳۳۵-۱۳۹۰

سایر و اظهار نشده	مسیحی	کلیمی	زرتشتی	مسلمان	جمع	شرح	
۰/۵۵	۰/۶۰	۰/۳۴	۰/۱۰	۹۸/۴۱	۱۰۰	کل	۱۳۳۵
۰/۸۲	۱/۰۳	۰/۷۸	۰/۱۶	۹۷/۲۱	۱۰۰	شهری	
۰/۴۳	۰/۴۱	۰/۱۴	۰/۰۵	۹۸/۹۷	۱۰۰	روستایی	
۰/۳۱	۰/۶۰	۰/۲۴	۰/۰۸	۹۸/۷۸	۱۰۰	کل	۱۳۴۵
۰/۵۸	۱/۳۱	۰/۶۰	۰/۱۷	۹۷/۳۴	۱۰۰	شهری	
۰/۱۳	۰/۱۴	۰/۰۱	۰/۰۲	۹۹/۷۰	۱۰۰	روستایی	
۰/۱۸	۰/۵۰	۰/۱۸	۰/۰۶	۹۹/۰۸	۱۰۰	کل	۱۳۵۵
۰/۲۹	۰/۹۸	۰/۳۷	۰/۱۲	۹۸/۲۳	۱۰۰	شهری	
۰/۰۷	۰/۰۷	۰/۰۲	۰/۰۱	۹۹/۸۳	۱۰۰	روستایی	
۰/۱۸	۰/۲۰	۰/۵۰	۰/۱۸	۹۹/۳۹	۱۰۰	کل	۱۳۶۵
۰/۲۶	۰/۳۴	۰/۱۰	۰/۲۱	۹۹/۰۹	۱۰۰	شهری	
۰/۰۹	۰/۰۳	۰/۰۰	۰/۱۵	۹۹/۷۳	۱۰۰	روستایی	
۰/۰۶	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۱۲	۹۹/۸۲	۱۰۰	غیر ساکن	۱۳۷۵
۰/۲۵	۰/۱۳	۰/۰۲	۰/۰۵	۹۹/۵۵	۱۰۰	کل	
۰/۳۲	۰/۲۱	۰/۰۳	۰/۰۶	۹۹/۳۸	۱۰۰	شهری	
۰/۱۳	۰/۰۱	۰/۰۰	۰/۰۳	۹۹/۸۳	۱۰۰	روستایی	۱۳۸۵
۰/۱۲	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۱	۹۹/۸۷	۱۰۰	غیر ساکن	
۰/۳۷	۰/۱۶	۰/۰۱	۰/۰۳	۹۹/۴۴	۱۰۰	کل	
۱/۲۹	۰/۱۹	۰/۰۲	۰/۰۴	۹۹/۳۶	۱۰۰	شهری	۱۳۹۰
۰/۳۱	۰/۰۸	۰/۰۰	۰/۰۱	۹۹/۶۰	۱۰۰	روستایی	
۰/۴۰	۰/۰۵	-	۰/۰۱	۹۹/۵۵	۱۰۰	غیر ساکن	
۰/۴۲	۰/۱۶	۰/۰۱	۰/۰۳	۹۹/۳۸	۱۰۰	کل	۱۳۹۰
۰/۴۱	۰/۱۸	۰/۰۲	۰/۰۴	۹۹/۳۵	۱۰۰	شهری	
۰/۴۵	۰/۱۰	۰/۰۰	۰/۰۲	۹۹/۴۳	۱۰۰	روستایی	
۰/۰۰	۰/۰۹	-	۰/۰۲	۹۹/۸۹	۱۰۰	غیر ساکن	

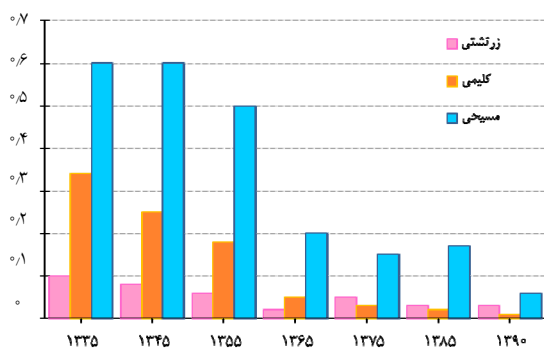
جدول ۳- توزیع نسبی جمعیت کشور برحسب دین به تفکیک استان: ۱۳۹۰

شرح	کل	مسلمان	آشوری یا کلدانی	مسیحی	کلیبی	زرتشتی	سایر و اظهار نشده
کل کشور	۱۰۰	۹۹,۳۸	۰,۱۰	۰,۰۶	۰,۰۱	۰,۰۳	۰,۴۲
آذربایجان شرقی	۱۰۰	۹۹,۷۱	۰,۰۶	۰,۰۲	۰,۰۰	۰,۰۲	۰,۱۹
آذربایجان غربی	۱۰۰	۹۹,۴۶	۰,۱۸	۰,۰۴	۰,۰۰	۰,۰۲	۰,۲۹
اردبیل	۱۰۰	۹۹,۷۰	۰,۰۷	۰,۰۱	۰,۰۰	۰,۰۲	۰,۲۰
اصفهان	۱۰۰	۹۹,۳۳	۰,۰۹	۰,۱۱	۰,۰۲	۰,۰۲	۰,۴۳
البرز	۱۰۰	۹۹,۱۰	۰,۰۹	۰,۰۲	۰,۰۰	۰,۰۳	۰,۷۶
ایلام	۱۰۰	۹۹,۶۲	۰,۱۲	۰,۰۱	۰,۰۰	۰,۰۳	۰,۲۲
بوشهر	۱۰۰	۹۶,۹۳	۰,۱۰	۰,۰۱	۰,۰۰	۰,۰۲	۲,۹۵
تهران	۱۰۰	۹۹,۰۸	۰,۱۲	۰,۲۶	۰,۰۴	۰,۰۷	۰,۴۳
چهارمحال و بختیاری	۱۰۰	۹۹,۷۰	۰,۰۹	۰,۰۱	۰,۰۰	۰,۰۲	۰,۱۷
خراسان جنوبی	۱۰۰	۹۹,۰۴	۰,۱۰	۰,۰۱	۰,۰۰	۰,۰۳	۰,۸۲
خراسان رضوی	۱۰۰	۹۹,۴۳	۰,۰۸	۰,۰۱	۰,۰۰	۰,۰۲	۰,۴۶
خراسان شمالی	۱۰۰	۹۹,۶۱	۰,۰۷	۰,۰۱	۰,۰۰	۰,۰۲	۰,۳۰
خوزستان	۱۰۰	۹۹,۴۹	۰,۱۳	۰,۰۲	۰,۰۰	۰,۰۳	۰,۳۵
زنجان	۱۰۰	۹۹,۷۳	۰,۰۶	۰,۰۱	۰,۰۰	۰,۰۲	۰,۱۸
سمنان	۱۰۰	۹۹,۳۸	۰,۰۸	۰,۰۱	۰,۰۰	۰,۰۲	۰,۵۱
سیستان و بلوچستان	۱۰۰	۹۹,۴۹	۰,۱۵	۰,۰۱	۰,۰۰	۰,۰۳	۰,۳۲
فارس	۱۰۰	۹۹,۳۵	۰,۰۸	۰,۰۱	۰,۰۶	۰,۰۲	۰,۴۸
قزوین	۱۰۰	۹۹,۷۵	۰,۰۷	۰,۰۱	۰,۰۰	۰,۰۱	۰,۱۵
قم	۱۰۰	۹۹,۵۰	۰,۰۶	۰,۰۱	۰,۰۰	۰,۰۲	۰,۴۱
کردستان	۱۰۰	۹۹,۶۸	۰,۰۹	۰,۰۱	۰,۰۰	۰,۰۲	۰,۲۰
کرمان	۱۰۰	۹۹,۳۰	۰,۱۲	۰,۰۱	۰,۰۰	۰,۰۵	۰,۵۲
کرمانشاه	۱۰۰	۹۹,۶۷	۰,۰۹	۰,۰۱	۰,۰۰	۰,۰۲	۰,۲۱
کهگیلویه و بویراحمد	۱۰۰	۹۹,۶۳	۰,۱۰	۰,۰۱	۰,۰۰	۰,۰۲	۰,۲۴
گلستان	۱۰۰	۹۹,۴۵	۰,۰۴	۰,۰۱	۰,۰۰	۰,۰۱	۰,۴۹
گیلان	۱۰۰	۹۹,۷۹	۰,۰۴	۰,۰۱	۰,۰۰	۰,۰۱	۰,۱۴
لرستان	۱۰۰	۹۹,۵۶	۰,۱۰	۰,۰۱	۰,۰۰	۰,۰۲	۰,۳۰
مازندران	۱۰۰	۹۹,۵۱	۰,۰۷	۰,۰۱	۰,۰۰	۰,۰۱	۰,۴۱
مرکزی	۱۰۰	۹۹,۵۴	۰,۰۷	۰,۰۱	۰,۰۰	۰,۰۲	۰,۳۶
هرمزگان	۱۰۰	۹۹,۴۲	۰,۱۲	۰,۰۱	۰,۰۰	۰,۰۲	۰,۴۳
همدان	۱۰۰	۹۹,۵۴	۰,۰۸	۰,۰۱	۰,۰۰	۰,۰۲	۰,۳۵
یزد	۱۰۰	۹۸,۹۷	۰,۰۷	۰,۰۱	۰,۰۱	۰,۳۲	۰,۶۲

شکل ۱- نسبت جمعیت اقلیت‌های دینی نسبت به کل جمعیت ایران در سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۰

شکل ۲- نسبت جمعیت اقلیت‌های دینی ایران به تفکیک زرتشتی، کلیسی و مسیحی در سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۰

مقدار ۰٫۰۶ درصد ملاحظه شده است. کم‌ترین سهم در استان چهارمحال و بختیاری بوده است.

۵. بیش از ۰٫۴ درصد جمعیت کشور در سال ۱۳۹۰، وضع دین خود را اعلام نکرده‌اند.

منابع

- مرکز آمار ایران، نتایج تفصیلی سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۳۵-۱۳۹۰.
- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.

است.

۳. تمرکز اقلیت‌های دینی بیش‌تر در نقاط شهری است و به ندرت در مناطق روستایی سکنی دارند.

۴. زرتشتیان در استان یزد و سپس تهران و کرمان در مقایسه با سایر استان‌ها بیش‌تر هستند ولی در سایر استان‌ها بدون استثنا در حدود یک درصد کل جمعیت ساکن را در بر می‌گیرند.

۵. مسیحیان در تمام ۳۱ استان کشور زندگی می‌کنند. ۰٫۲۶ درصد جمعیت تهران را مسیحیان تشکیل می‌دهند و کم‌ترین تعداد جمعیت مسیحی در استان کهگیلویه و بویر احمد با مقدار ۰٫۰۱ درصد است.

۶. بیش‌ترین سهم کلیمیان در استان فارس با

انقلاب بیش‌تر بوده و این کاهش در سال ۱۳۹۰ در مقایسه با سال ۱۳۸۵ چشمگیر است.

تمرکز اقلیت‌های دینی بیش‌تر در نقاط شهری است و به ندرت در مناطق روستایی سکنی دارند. علاوه بر این نحوه‌ی پراکندگی اقلیت‌های دینی در تمام استان‌های کشور شایان توجه است. زرتشتیان در استان یزد و سپس تهران و کرمان در مقایسه با سایر استان‌ها بیش‌تر هستند ولی در سایر استان‌ها بدون استثنا در حدود یک درصد کل جمعیت ساکن را در بر می‌گیرند.

مسیحیان در تمام ۳۱ استان کشور زندگی می‌کنند. ۰٫۲۶ درصد جمعیت تهران را مسیحیان تشکیل می‌دهند و کم‌ترین تعداد جمعیت مسیحی در استان کهگیلویه و بویر احمد با مقدار ۰٫۰۱ درصد است. بیش‌ترین سهم کلیمیان در استان فارس با مقدار ۰٫۰۶ درصد ملاحظه شده است. کم‌ترین سهم در استان چهارمحال و بختیاری بوده است.

شایان ذکر است سهم اظهارنشده و سایر نیز با مقدار ۰٫۴۲ درصد قابل توجه است. به عبارتی ۳۱۵۰۰۰ نفر در این گروه قرار می‌گیرند.

تعداد ۳۰۴۷۳ نفر در استان بوشهر وضع دین خود را اعلام نکرده‌اند و این موضوع باعث شده سهم اظهارنشده در این استان به نحو چشم‌گیری بالا برود. احتمالاً در این استان به دلیل اجرای پروژه‌های مختلف عمرانی از جمله گاز و نفت و حضور اتباع خارجی باعث وجود چنین حالتی شده باشد.

* نتیجه‌گیری

۱. در نیم قرن اخیر حداقل بالغ بر ۹۷ درصد جمعیت ایران را مسلمانان تشکیل داده‌اند.

۲. سهم اقلیت‌های دینی در جمعیت کشور از سال ۱۳۳۵ تاکنون همواره رشد منفی داشته